

Vaike Silmato

Kui vanaema oli väike

Meenutusi eelmisest (20.) sajandist

Toimetas Heli Hallik
Küljendas ja kaaned kujundas Kaspar Põltsam

Autor vastutab raamatu sisu eest

ISBN 978-9916-754-31-3

Pärnu 2025

Trükk Arial Bold OÜ

I osa

Koolieelne ja kooliaeg

1. Meie perekond

... oli nagu perekond ikka. Enne ema ja isa ning siis sündis neile väike plikatirts – mina. Nime Vaike olevat isa mulle Andres Saali ajaloolistest jutustustest leidnud. Nagu hiljem räägiti, olevat ma üks igavene nähvits olnud, aga sooja ma ei olevat armastanud. Jahedas tundsin end nagu kala vees. Kaks kuud enne minu teist sünnipäeva sündis meie perre üks väike poisipõnn – Andres. Ma seda põnni ei mäleta, sest ta ei olnud veel aastanegi, kui suri kopsupõletikku, või nagu tol ajal öeldi – tiisikusse. Siis oli see väga uus ja raske haigus ning arstid ei osanud seda ravida. Rohtusid oli ka raske saada, sest ajad olid ärevad – õhus olevat olnud sõja hõngu. Mina seda ei mäleta. Kui ma olin juba kolm ammugi täis ja ainult poolteist kuud jäi neljast puudu, sündis meie perre veel üks poisipõnn, kellele pandi nimeks Matti. Ja kuna mina olin juba suur tüdruk, pidi lapsehoidmine edaspidi minu õlule jääma. Õnneks mitte kohe! Ma ei julgenud seda vääksu algul süllegi võtta. Nii me siis neljakesi kenasti elasimegi.

Kui Matti oli kaheseks saanud, sündis meie perre veel üks plika, kelle nimeks pandi Eha. Teda ma juba mäletan, oli selline valge peaga ja hästi lõbus tüdruk. Aina naeris ja eputas peegli ees. Aga sõda oli juba alanud ning koos võõramaiste sõdurite ja sõjapõgenikega tuli meie kodukohta ka mitmeid võõraid nakkushaigusi. Väike Eha haigestus. Praeguse laste lemmikkirjaniku Aino Perviku isa oli arst (ja minu ristiisa) ning ravis teda. Nende pere elas meie lähedal, üle tänava, ja arst käis mitu korda päevas väikest Ehat vaatamas. Ühel hommikul, kui ta tuli, oli Eha just manala teele läinud. Arst avas ta suu ja nägi keelel sinist plekki ning sai aru, et haigus, mida väike tüdruk põdes ja millesse ta suri, oli difteeria. Jällegi uus ja tundmatu haigus. Ja siis ma nägin esimest korda, kuidas suur ja tugev mees, nagu Gerd Kanter, lausa südantlõhestavalt nuttis ja siunas ennast, et ta seda haigust ära ei tundnud, et polnud ravimeid saada, millega seda haigust oleks saanud ravida. Olime jälle neljakesi.

2. Mina armastasin jahedust

... see on juba eespool kirjas. Siis, kui me veel kolmekesi olime, juhtus selline lugu, et ühel väga palaval suvepäeval, kui isa oli tööl ja ema tegeles köögis söögitegemisega, usaldati mind kui suurt tüdrukut omapead õue mängima. Kui isa koju tuli ja pere sööma pidi hakkama, selgus, et mina olin kadunud. Otsiti kõikjalt, kuid kadunud, mis kadunud. Keegi polnud mind näinud ka. Isa oli ema peale juba pahaseks saamas, et ema kaotab päise päeva ajal lapse ära, kui tuli naabrinaine ja ütles, et tema teab, kus kadunud laps on. Ta oli läinud moosipurke keldrisse viima ja nägi, et ma istusin ühes suures plekkvannis ja magasin õndsat und. Ju seal oli hea jahe olla. Keldrisse ei tulnud keegi vaatama, kui mind otsiti.

Äratati siis mind üles ja kallistati mis kole. Ma ei saanud üldse aru, et miks sellised kallistused?

Hiljem, kui ma ise abielus olin ja tütar (oli vist kolmene) otsustas ühel päeval omapead issi töö juurde minna, sain aru küll, miks mind tookord kallistati.

Siis olin ju mina ka lapse ära kaotanud ja paanikas huluks minemas. Õnn oli, et naaber Hendriksoni küüru (Pärnu mnt. viadukti) peal tüdrukut nägi ja ta koju tõi. Muidugi kallistasin mina ka tüdruku mis kole.

3. Mina lapsehoidjana

... polnud vist küll suuremat väärt, sest mul oli peas igasuguseid ideid, kuidas vennaraasust vabaneda. Ja just selles mõttes, et ei peaks teda süles tassima. Ta oli igavene pontsakas poiss (täiskasvanuna aga nagu hambork). Tol ajal polnud ju eriti lapsevankreid saada ja eks need mõnedki, mis liikvel olid, olid väga kallid. Lapsevankrit peeti luksuskaubaks. Ühel ilusal suvepäeval olime vennaga kahekesi kodus, kõik maja lapsed mängisid õues, ainult mina pidin selle poisipätaga toas istuma.

No kohe niiaasi kangesti tahtsin ka õue minna! Vennaraas oli aga alles selline topski, et tal ükskõik, kas toas või õues, peaasi, et keegi juures oleks. Üksinda ei tahtnud ta kohe mitte sekunditki olla.

Tuli siis mul selline helge mõte, et paneks õige poisi poeskäimise võrku (kilekotte tol ajal ei olnud, poes käidi nn „sibulavõrkudega”), võtaks võrgu käe otsa ja läheks õue. Paneks ta siis võrguga kuhugi aia äärde maha ja hurraa(!) vabadus käes.

Aga see ettevõtmine lõppes ootamatult kurvalt. Panin poisid võrku küll, seista ta juba oskas, aga selle peale suur tüdruk ei tulnud, et tasakaalu tal ju veel polnud. Nagu ma võrgu põrandalt üles tõstsin, oli vennaraas pea ees põrandal tagasi, seekord pikali, ja õnnetuseks jäi maandumisel ette veel ahjuukse käepide, mille vastu ta oma pea ära lõi. Sina jeerum-jeerum, missugune kisa lahti läks! Aga kõige hullem oli veel see, et poisile tuli otsaette peaga peaaegu ühesuurune muhk. Seda ei saanud ju kuhugi peita! Võrgu panin küll sinna tagasi, kust ma selle võtsin, aga mida muhuga teha!?

Ega mõtlemiseks suurt aega ei jäänud, sest isa tuli juba töölt. Kisa oli küll lõppenud ja mängisime kahekesi nagu poleks midagi juhtunud, aga kui isa poisid muhku nägi, läks asi päris pahaks: ma sain oma esimesed ja viimased triibulised. Pärast seda ma loobusin sellest võrguvariandist igaveseks. Ega see vist lapse kandmiseks ikka päris õige vahend ei olnud.

4. Ma tahtsin vennaraasu käima panna

Suvi arenes omasoodu ja päike lausa hõiskas igal hommikul: „Lapsed, kohe kõik õue!” Kõik läksidki, aga mina pidin jälle poisiga toas istuma. Ta, pörguline, ei tahtnud kohe kuidagi käima hakata, muudkui roomas ja roomas. Ühel pärastlõunal, enne jaanipäeva kiskus pilvekribalad üles ja hakkas veidi vihma tibutama. Ema tuli koju küll ja mul oli priius käes, kuid teha polnud midagi. Teised lapsed olid vihma tõttu juba koju läinud.

Läksin siis üles teisele korrusele, oma teisele ristiisale külla. Ta oli hea jutupaunik ja muudkui mõtles igasuguseid põnevaid jutte välja. Seekord tal aga jutustamiseks aega ei olnud, sest tal oli midagi väga tähtsat käsil. Mina ei saanud küll aru, mis seal toimus. Keset kööki seisis üks väga suur puust tõrs, mis oli peaaegu ääreni täis mingit kollakas-pruunikat magusalt lõhnavat vedelikku. Ristiisal oli käes suur toop, milles ta midagi suure lusikaga segas.

Et asjasse selgust saada, küsisin:

„Kuule, mida sa teed?”

„Pärmi segan,” vastas tema.

„Aga milleks pärmi on vaja segada?” pärisin.

„Sellepärast, et see pannakse õlle sisse ja siis hakkab õlu käima,” vastas tema.

„Aga kust sa pärmi said?” pärisin.

„Ikka poest, ikka poest,” vastas tema.

No nüüd läks mul küll väga kiireks. Nagu keravälk olin all ema juures ja hüüdsin:

„Ema, ema, anna ruttu raha, ma lähen poodi!”

„Milleks sul on vaja poodi minna? Mida sa osta tahad?” küsis ema.

„Pärmi loomulikult, ikka pärmi!” hüüdsin mina. Miks ta pidi ometi nii palju pärma, pood pannakse ju varsti kinni ja ma ei saagi pärmi. Aga emal oli aega küll ja ta uuris jälle: „No miks sul küll pärmi vaja võiks minna?”

„Aga pärm paneb ju kõik asjad käima, söödame Mat-tile sisse ja kõnnibki, mis ta muudkui roomab!” hüüdsin mina ja ei saanud aru, kuidas ometi ema ei saa aru, et mul on juba ammu kõrini poisitarikat süles kanda.

Pealegi läks ta aina raskemaks ja raskemaks.

Siis hakkas ema suure häälega naerma ja küsis:

„Kust sa selle peale tuled, et pärm paneb venna käima?”

„Aga ristiisa ütles!” õigustasin mina end.

„Seda ma nüüd küll ei usu, läheme, küsime uuesti üle, mis ta sulle täpselt ütles,” tegi ema ettepaneku.

„Pole vaja minna, ma tean! Ta ütles, et paneb pärmi õlle sisse ja siis läheb õlu käima. Aga kui õlu läheb käima, peab ju Matti ka käima hakkama, kui talle pärmi sisse anda!”

Selle peale seletas ema mulle pikalt ja laialt tarkade sõnadega, mida tähendab „pärm paneb õlle käima”. Mul oli siis juba ükskamakõik, sest pood oli selleks päevaks nagunii kinni. Jälle ei saanud poisi tarimisest lahti! Oh mind, õnnetukest!